

УДК 378(091)

**ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У
ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Шумська О.О.

*Харківська гуманітарно-педагогічна академія
Харківської обласної ради*

У статті розглядаються основні погляди видатних педагогів Харківського імператорського університету, в контексті їхньої науково-педагогічної діяльності в другій половині ХІХ- на початку ХХ століття, на проблему художнього виховання, як невід'ємної складової естетичної підготовки студентів-майбутніх учителів. Визначено, що мета художнього виховання, як важливого напрямку естетичної підготовки майбутніх учителів, вбачалась в орієнтуванні людини на творче перетворення життя за законами краси, а завдання – у формуванні за допомогою мистецтва неповторної духовно-творчої індивідуальності.

Ключові слова: естетична підготовка, художнє виховання, мистецтво, творча діяльність, духовний розвиток особистості.

**ПРОБЛЕМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ
В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХІХ- НАЧАЛА ХХ СТОЛЕТИЯ**

Шумская О.А.

В статье рассматриваются основные взгляды выдающихся педагогов Харьковского императорского университета, в контексте их научно-педагогической деятельности во второй половине ХІХ- в начале ХХ веков, на проблему художественного воспитания, как неотъемлемой составляющей эстетической подготовки студентов-будущих учителей. Определено, что цель художественного воспитания усматривалась в ориентировании человека на творческое преобразование жизни по законам красоты, а задание – в формировании с помощью искусства неповторимой духовно-творческой индивидуальности.

Ключевые слова: эстетическая подготовка, художественное воспитание, искусство, творческая деятельность, духовное развитие личности.

**PROBLEM OF ARTISTIC EDUCATION OF STUDENTS IN NATIVE
SCIENTIFIC AND PEDAGOGIC THOUGHT IN SECOND
HALF OF XIX- AND XX CENTURY**

Shums'ka O.O.

The paper illustrates the basic views of the outstanding lecturers of Kharkiv imperial University on the problem of artistic education as an integral part of the aesthetic education of future teachers in the context of their scientific and pedagogical activities at the second half of the XIXth – the beginning of the XXth century. It is defined that the goal of artistic education, as an important area of aesthetic education of students-future teachers, was to orient people toward creative transformation of life according to the laws of beauty, and the task is to form an imitable spiritual and creative individuality. It is substantiated that teaching arts such as drawing and wood carving, music, drama, rhythmic gymnastics and dancing, rhetoric, forming skills in visual-, musical and literary arts should be organically combined with professional education of the modern teacher. The role and significance of arts in extracurricular activities of students are defined, the educational effect of mutual creative activities in various areas of arts such as playing music, choral singing, playing in orchestra, holding literary evenings and drama performances are analyzed, the fact that it is creative activity which most meets creative endeavour of youth is proved.

Key words: aesthetic education, artistic upbringing, art, creative activities, spiritual development of the personality.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті визначено створення системи навчання й виховання, яка б забезпечувала всебічний гармонійний розвиток особистості, розвиток її творчих здібностей та обдарувань. Дієву допомогу в розв'язанні зазначених завдань може надати вивчення й використання педагогічно цінного досвіду естетич-

ної підготовки учнівської молоді, накопиченого вітчизняними вищими освітніми закладами, зокрема Харківським університетом.

Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчив, що в науково-педагогічній та історико-педагогічній літературі розглядалися питання, пов'язані з різними напрямками діяльності Харківського імператорського університету в другій половині XIX- на початку XX століття, а саме: загальноісторичні та суспільно-історичні питання (С. Посохов), внесок Харківського імператорського університету в розвиток вітчизняної науки й культури (Й. Миклашевський, О. Павлова), педагогічна освіта (І. Важинський), розвиток естетичної думки (І. Іваньйо), літературознавство й мовознавство (Т. Матвєєва) тощо. Заслужують на увагу дисертаційні дослідження О. Микитюка, О. Кін, С. Черкасової, Н. Пузирьової, в яких знайшли відображення окремі аспекти діяльності Харківського імператорського університету вказаного періоду.

Мета даної публікації – висвітлення й узагальнення поглядів учених Харківського імператорського університету зазначеного періоду на проблему художнього виховання майбутнього вчителя, як невід'ємної складової його естетичної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення науково-педагогічної спадщини вчених Харківського імператорського університету свідчить, що в другій половині XIX століття подальшого поглиблення набула теоретична розробка змісту такого важливого напрямку естетичної підготовки майбутніх учителів, як художнє виховання, мета якого вбачалась в орієнтуванні людини на творче перетворення життя за законами краси, а завдання – у формуванні за допомогою мистецтва неповторної духовно-творчої індивідуальності (Ф. Шміт). Були визначені головні функції мистецтва: пізнавально-освітня, естетико-перетворююча (М. Сумцов), комунікативна, виховна, соціальна (О. Потєбня); досліджено й проаналізовано процес розуміння та сприйняття художнього твору; доведена можливість за допомогою естетичного сприйняття мистецтва стимулювати активність процесу мислення (Д. Овсяніко-Куликовський). Розкрито внутрішні механізми впливу мистецтва через естетичне сприйняття та естетичні почуття на соціальне та громадянське становлення особистості. В пошуках наукового обґрунтування психологічних основ естетичного сприйняття

тя мистецтва О. Потебня дійшов висновку, що в процесі естетичного сприйняття у людини повторюється творчий процес створення художнього твору митцем, але у зворотньому напрямку.

Наприкінці XIX- на початку XX століття педагогами Харківського імператорського університету було теоретично обґрунтовано місце мистецтва в процесі духовного формування особистості й значно розширено його роль у змістовному наповненні естетичної підготовки майбутнього вчителя. Так, було визначено необхідність взаємозв'язку та обов'язкового вивчення різних видів античного мистецтва (М. Петров), обґрунтовано важливість, окрім теоретичного вивчення мистецтва, обов'язкового практичного комплексного викладання циклу художніх дисциплін (Ф. Шміт). Було доведено, що навчання мистецтв – малювання й різьбарства, музики, драми, ритмічної гімнастики й танцям, мистецтва слова, формування навичок у галузі власної образотворчої, музичної та літературної творчості повинно органічно поєднуватися з фаховою підготовкою майбутнього вчителя. Було розкрито роль і значення мистецтва в позааудиторній роботі з естетичного виховання студентів, проаналізовано виховний вплив спільної творчої діяльності в різних галузях мистецтва – музикуванні, хоровому співі, грі в оркестрі, в організації літературних вечорів та драматичних постановок, визначено, що саме творча діяльність найбільше відповідає естетичним прагненням молоді (М. Сумцов).

Важливим для майбутньої естетико-педагогічної діяльності студентів університету було твердження, що навчати мистецтва, як провідного засобу естетичного розвитку, треба всіх без винятку дітей, адже при відповідній постановці процесу навчання й вживанні правильних педагогічних заходів навіть у малообдарованій дитини будуть розвинені почуття ритму та слуху, почуття лінії і чуйність до колориту. «Дітям мистецтво потрібно, як повітря, – підкреслював Ф. Шміт. – Все життя дитини регулюється образним асоціативним мисленням, тобто мистецтвом» [1, 20].

Проведене дослідження показало, що в зазначений період професором Харківського імператорського університету Є. Редіним уперше була науково обґрунтована думка про необхідність практичної реалізації педагогічних можливостей музею красних мистецтв, як

навчально-допоміжного закладу університету, й визначено його педагогічну функцію, яка полягала у створенні умов для гармонійного розвитку та художньо-естетичної освіти студентської молоді.

У ході наукового пошуку було встановлено, що проблеми міжпредметних зв'язків та інтеграції мистецтва в навчально-виховний процес були актуальні протягом усього досліджуваного періоду й активно вирішувались викладачами університету як у науково-методичних працях, так і в освітньо-педагогічній діяльності. Так, К. Фойгт значно розширив коло міжпредметних зв'язків, які практично торкались словесності та мали безпосередній вплив на естетичний розвиток особистості. М. Петров, як учений-історик, визначив, що сприймання історичних явищ суспільно-політичного життя минулого повинно бути не тільки логічно-осмисленим, але й емоційно насиченим, а використання мистецтва в процесі вивчення історії сприятиме розвитку не лише розумової, але й емоційно-почуттєвої сфери особистості. «Історія є науковий і водночас художній виклад минулого життя людства.» – писав педагог [2].

Наприкінці XIX століття усвідомлення необхідності докорінних перетворень в існуючій системі навчання змусило вчених Харківського імператорського університету на чолі з М. Сумцовим привернути увагу педагогічної громадськості до гострої на той час проблеми використання естетичного потенціалу предметів гуманітарного циклу (історії, географії, природничих наук тощо) та інтеграції мистецтва в ці навчальні дисципліни. Велику науково-теоретичну та практичну значущість мали всебічні науково-педагогічні дослідження викладачів Харківського імператорського університету, які дозволили їм зробити висновок, що викладання гуманітарних дисциплін у вітчизняних навчальних закладах усіх рівнів ведеться незадовільно, підручники дають суху, обмежену інформацію, не відображають культурно-мистецького розвитку суспільства, відсутня російськомовна мистецтвознавча література. Засобом усунення цих недоліків було визнано й теоретично обґрунтовано доцільність, «корисність і повчальність» упровадження в практику естетико-виховної роботи освітніх читань. Їх мета полягала в необхідності викликати в душі юних слухачів любов до прекрасного, прагнення пізнати це прекрасне

в найкращих творах великих художників, пробудити інтерес до вивчення рідної давнини. Відповідно до поставленої мети були сформульовані й першочергові завдання: ознайомити учнівську молодь «у слові й образі» з естетичними ідеалами народу, прищепити вміння визначати гармонійний взаємозв'язок між мистецтвом і суспільно-політичним та економічним розвитком суспільства, а також, подолавши прагматично-раціоналістський і розважально-споживацький підхід, сформувати у молодій людини ставлення до мистецтва як до засобу самовиховання й пізнання прекрасного, адже мистецтво, за переконанням М. Сумцова, – це висока форма духовного існування людини й спілкування з ним здатне підняти особистість на більш високий рівень духовного розвитку. В якості наочних посібників під час проведення освітніх читань було рекомендовано обов'язкове використання картин і репродукцій найкращих пам'яток мистецтва, що відображають історію культури.

На початку ХХ століття на взаємозв'язок між мистецтвом і соціально-політичним розвитком суспільства вказували й професори історії Харківського імператорського університету В. Бузескул і Д. Багалій. Учені довели, що висвітлення всіх сторінок життя народів, і «між ними найвищих проявів людського генія – науки, філософії, письменства, мистецтва, усної народної творчості» – в повній мірі сприяє реалізації гармонійного узгодження інтелектуального й естетичного розвитку студентської молоді в процесі вивчення історичного матеріалу [3, 34].

Висновки. Таким чином, викладачами Харківського імператорського університету в другій половині ХІХ- на початку ХХ століття було зроблено значний внесок у розробку естетико-педагогічної теорії, тому всебічне вивчення й цілеспрямований аналіз їхньої науково-педагогічної спадщини має стати науковим підґрунтям для подальшого вдосконалення процесу естетичної підготовки сучасних викладацьких кадрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шмит Ф.И. Искусство как предмет обучения. – Ф.И. Шмит / Х., 1923. – 63 с.
2. Петров М.Историческая подготовка. – М.И. Петров // Южный край. – 1880. – 9 дек. (№ 9). – С. 2.
3. Багалій Д.І. Вибрані праці. – Д.І. Багалій / Х.: “НУА” “Золоті сторінки”, 1999. – Т. II. – 643 с.